

Evropsko-slovenski nekrokapitalizem

Marina Gržinić

Prevod: Tanja Passoni

Prehod Slovenije iz socialistične republike znotraj nekdanje Jugoslavije v neodvisno liberalno kapitalistično družbo je s seboj prinesel tudi vse »bolezni« sodobnega kapitalizma. S tem sta se v 17-letno slovensko zgodovino zapisali izključitev in evakuacija, ki sta na eni strani neposredno povezani s procesom »ugrabljene ustvarjalnosti« s strani različnih ekonomskih, političnih, ideoloških in institucionalnih organov oblasti v Sloveniji, na drugi strani pa s pretresljivimi in obscenimi postopki, ki predstavljajo nezaslišan primer kršenja temeljnih človekovih pravic v Sloveniji in Evropi. Prav zato je treba te točke ponovno jasno artikulirati in jih politizirati, da se pokažejo protidemokratske in rasistične težnje v Sloveniji in širšem evropskem prostoru. Dogajanja v Sloveniji se ne bistveno razlikujejo od politike diskriminacije, deportacij itd., ki jo vodi Evropska unija. Primer take politike je izjava Evropske komisije z dne 14. februarja 2008 o novih ukrepih za zagotavljanje varnosti na zunanjih mejah. Bruselj je predlagal, da se tujcem ob vstopu v Evropo odvzamejo prstni odtisi in da se uvede vstopno-izstopni sistem registracije. Nekateri od teh nadzornih ukrepov se že izvajajo na večjih letališčih v Veliki Britaniji, Franciji, Nemčiji in na Nizozemskem. Po besedah evropskih uradnikov naj bi Evropski sistem za nadzor zunanjih kopenskih in pomorskih meja (EUROSUR) zagotovil večjo notranjo varnost, povečano operativno sodelovanje držav članic pa naj bi še bolj okrepilo vlogo evropske agencije za nadzor zunanjih meja FRONTEX.

Zato sta moji tezi dvojni: primera Slovenije ni mogoče razumeti pravilno, če ga ne upoštevamo hkrati kot simptom in ponovno artikulacijo procesa nekropolitike (Achille Mbembe) v Evropski uniji danes, na drugi strani pa kot simptom in ponovno artikulacijo turbofašističnih procesov (Žarana Papić) na ozemlju nekdanje Jugoslavije (ki ga je Papićeva analizirala na primeru Srbije). V svojem eseju *Necropolitics* (2003) Achille Mbembe obravnava prostorske razmejitve izrednega stanja, ki jih razume kot geopolitične razmejitve con, in novejšo mobilizacijo vojnega stroja. Mbembe esej konča s trditvijo, da ne gre več za biopolitiko, pač pa za nekropolitiko. Pri tem je seveda treba upoštevati nekropolitiko hkrati kot simptom in ponovno artikulacijo, in sicer po Santiagu Lópezu Petitu, ki v svojem eseju *A civic democracy: a new form of control* (Civilna demokracija: nova oblika nadzora) uporablja termin artikulacija tako za oznako procesa kot za njegove rezultate.

Četudi se zdi, da gre za dva ločena procesa in da med njima ni mogoče vzpostaviti platforme skupne, a prikrite genealogije, menim, da sta procesa povezana in kot taka še učinkovitejša, saj predstavljata širšo politiko prostora Evropske unije. Če se opremo na analizo filmskega gibanja *Dogma 95* Nataše Govedić, bi ta prostor lahko označili kot »čudovit fašizem in grda svoboda«. Ali pravkar predlagani ukrepi varovanja schengenske meje ne ponazarjajo prav takih življenjskih razmer v EU danes?

Postjugoslovanskega stanja ne gre razumeti kot nekaj samoniklega, ločenega od trenutne situacije neoliberalnega globalnega kapitalizma. Nasprotno, upam si trditi, da ne gre za stanje, ki je zunaj tega okvira, pač pa za njegov najbolj notranji del.

V nadaljevanju bom izpostavila spremembe, ki vplivajo na stanje sodobne umetnosti, na njene institucije in umetniški trg, zaradi katerega se sodobna kultura spreminja v enega najbolj zatiralskih področij znotraj sodobne kapitalistične družbe. Na eni strani smo danes priča popolni institucionalizaciji področja sodobne umetnosti. Kritične prakse in teorije sodobne umetnosti in kulture so del zelo močne umetniške institucije, kjer mlajša in starejša generacija iščeta možnosti, kako organizirati različne oblike umetnosti in kritike. V resnici pa so vsi tisti, ki predstavljajo novo generacijo, pravzaprav odvisni od starejše generacije, saj prostor

upravlja peščica ljudi. Večinoma so to moški in le nekaj je žensk (sicer spolno razlikovanje niti ni toliko pomembno, saj sta obe skupini po večini ali morda v celoti sestavljeni iz pripadnikov belega srednjega razreda, ki so podrejeni moči kapitala in ki prek multinacionalnih korporacij, bank, zavarovalniških družb in vplivnih družinskih podjetij odločajo, kdo bo glavni, občasno pa tudi, kdo od mladih bo izbran, da se prevetri umetniška scena). Isti ljudje so odgovorni za izbiro (novih kuratorjev) in organizacijo najvplivnejših in najuglednejših festivalov, bienalov in drugih prireditev, kjer se predstavljata umetnost in kultura svetovnega pomena. In isti ljudje vodijo državna in vplivna združenja, sklade na nacionalni in mednarodni evropski ravni in so člani vidnih in manj vidnih komisij, ki so med seboj povezane in se podpirajo.

Razlogi za to so preprosti: sodobna umetniška institucija je odvisna od sredstev, trga in zbirateljev, zato ne more ogroziti sistemov moči, saj le-te družijo ideologija neoliberalnega kapitalizma, to je ideologija udobnega življenja, kot bi dejala Suely Rolnik. Vsi so ujeti v začaran krog razkošne subjektivne produkcije, so pripadniki srednjega razreda, potujejo in obiskujejo umetniške festivale, kjer dobro pijejo, jejo in se zabavajo. To je skupno vsem strukturam: zasebnim, polzasebnim, državnim ali poldržavnim. Na njihovem dnevnem redu je vselej samo en cilj: zagotoviti si vse več moči, temelječe na različnem kanaliziranju neoliberalne ideologije, ki željo po udobnem življenju tolmači v jeziku »modne« teorije, ta pa se poslužuje besed, kot so demokratizacija, učinkovitost in razvoj. Skratka, rečemo lahko, da se zaradi globalizacije in informacijsko-komunikacijske tehnologije količina informacij in kritičnih analiz sorazmerno večja.

Zato je pomembno poudariti, da je življenje v nekdanjih jugoslovanskih državah kakor tudi v državah nekdanjega vzhodnega bloka danes organizirano v skladu s standardi, ki jih določa prvi kapitalistični svet. Če je tako, potem bi bilo treba biopolitiko, ki operira in upravlja z življenji, še bolj stopnjevati. Pri biopolitiki gre za artikulacijo politike življenja, kjer življenje (ki ni več pomembno, ker je le še golo življenje ali način življenja) predstavlja ničto stopnjo, zato lahko vanj poseže prav vsaka politika. Danes presežna vrednost in njena kapitalizacija temeljita na smrti (mrtvih svetovih). V prvem kapitalističnem svetu ne gre za logiko maksimiranja vrednosti življenja, pač pa za logiko, ki omogoča le minimalne pogoje za preživetje, včasih pa še tega ne. Po tej logiki je namreč organizirano sodobno neoliberalno globalno-kapitalistično družbeno telo. Stanje življenjskega minimuma se kaže v trenutnih razmerah v Evropi, ki segajo od zahtev po nadzoru procesov prekernosti do izgube socialne države, socialne in zdravstvene varnosti, da evropske politike poostrenega nadzora na schengenski meji niti ne omenjam. Na novo predlagani ukrepi za nadzor schengenske meje predstavljajo tiste ločnice, na podlagi katerih se bodo regulirali procesi in politika smrti. Tisti, ki bodo ustavljeni na evropski meji, so že živi mrtveci, ki nimajo več kaj izgubiti, tudi življenja ne. Poostrena in usklajena evropska imigracijska politika, ki omogoča ureditev statusa imigrantov in drugih, je le politika, ki omogoča vzpostavitev sistema za ubijanje, iztrebljanje in uničenje teh teles brez življenja (če bodo zavrjnena) na schengenski meji.

Sklicujoč se na Agambena in Mbembeja, Subhabrata Bobby Banerjee v svojem eseju *Live and let die: Colonial sovereignties and dead worlds of necrocapitalism* (Živi in pusti umreti: kolonialne suverenitete in mrtvi svetovi nekrokapitalizma), objavljenem leta 2006, obravnava, kako sodobne kapitalistične prakse prispevajo k nekropolitiki. Nekropolitika je povezana s konceptom nekrokapitalizma, to je sodobnega kapitalizma, ki svoje oblike organizacijske akumulacije organizira prek razlastitve in podreditve življenja moči smrti. Nekrokapitalistično zavzete družbenega pomeni nove načine vladanja, ki upoštevajo pravila korporacijske racionalnosti in se uporabljajo za upravljanje nasilja, družbenega konflikta in množstva. Prepovedan je vsakršen konflikt, ki bi utegnil ogroziti najvišje zahteve kapitalistične racionalizacije – gospodarsko rast, maksimiranje profita, produktivnost, učinkovitost in podobno.

Nekropolitika je po mojem mnenju vpletena v vse politike, ki določajo pogoje organiziranja družbenega in političnega prostora postjugoslovanske realnosti. Oglejmo si te primere поблиže.

V Sloveniji se proces nekropolitike odraža v dveh situacijah. Prvi primer, ki ga je treba pripeljati na mednarodno raven in ga nadalje politizirati, se dotika vprašanja »izbrisanih«. Osem mesecev po osamosvojitvi,

26. februarja 1992, je Slovenija iz registra stalnega prebivalstva izbrisala 28.000 državljanov. To se je zgodilo dolgo po tem, ko so bili sovražni odnosi med Slovenijo in Jugoslavijo odpravljeni, zato vojna nikakor ni mogla biti opravičilo za odvzem pravnega položaja prebivalcem s stalnim prebivališčem v Sloveniji. Mednje namreč spadajo Srbi, Hrvati, bošnjaški Muslimani, albanski Kosovarji, Romi in drugi prebivalci neslovenskega porekla iz drugih držav nekdanje Jugoslavije, ki so mnogo let, nekateri tudi več desetletij, živeli in delali v Sloveniji. Ti ljudje so nenadoma ostali brez uradnega statusa, njihovi osebni dokumenti so bili zaseženi, razveljavljeni in uničeni, skratka, ostali so brez pravice do dela, brez zdravstvenega zavarovanja in nenazadnje tudi brez pravice do dostojnega življenja. Tako množično kršenje človekovih pravic, ki ga je zagrešila slovenska država, bi lahko označili na več načinov: mehki genocid, administrativni genocid, administrativno etnično čiščenje, civilna smrt, množična denacionalizacija itd. Gre za oznake družbene in politične izločitve v postopkih deteritorializacije in reteritorializacije teles in življenj, ki jih danes že kot primer navajajo učbeniki – ne učbeniki o sodobni biopolitiki, pač pa o nekropolitiki. Taka politična gesta je pripeljala do tega, da je 12.000 članov ciljne skupine (od skupaj približno 30.000) zapustilo Slovenijo, 18.305 izbranih, ki so ostali v Sloveniji, pa živi razpetih med dvema oblikama smrti: fizično – kajti brez dokumentov ne morejo delovati – in simbolično – kot posledico strahovitega psihološkega pritiska, ki ga ti ljudje doživljajo zaradi izključenosti iz družbenega, družinskega in javnega življenja nasploh.

Leta 2003 se je slovensko ustavno sodišče izreklo za izbrisane in zahtevalo, da se jim prizna državljanstvo za nazaj in povrne status s priznano veljavnostjo od 26. februarja 1992 naprej. Slovenska desnosredinska koalicija, ki je trenutno na oblasti, nasprotuje odločbi ustavnega sodišča. Vlada Republike Slovenije je konec oktobra 2007 predlagala osnutek ustavnega zakona o izvajanju temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije v zvezi z izbranimi. S tem osnutkom sedanja slovenska vlada kategorizira izbrisane, se do njih vede skrajno diskriminatorsko, zanika odgovornost državnih organov za izbris in odreka izbranim pravico do povračila škode.

Namesto da bi vlada izbranim vrnila ukradeno življenje, uvaja še bolj neustavne, nezakonite in diskriminatorne ukrepe. Tak je tudi predlagani osnutek, s katerim želi vlada »ugoditi« Bruslju, torej Evropski uniji, ki je od nje zahtevala, da se vprašanje o izbranih razreši pred slovenskim predsedovanjem Svetu Evropske unije leta 2008 (glej izjavo Mirovnega Inštituta, Ljubljana na <http://www.mirovni-institut.si/Main/Index/en/>).

V podobni situaciji so tudi delavci iz nekdanjih jugoslovanskih republik, ki sicer niso bili izbrisani, ampak živijo v zelo prekrasnih pogojih; gre namreč za novi »lumpenproletariat«, ki denimo sploh ni vključen v sindikalni boj za boljše življenjske pogoje, ki jih danes delavci zahtevajo od neoliberalne kapitalistične slovenske države in vlade.

Še en tak primer, ki je prav tako vreden mednarodne in nadaljnje politične obravnave, je zadeva Strojan. Številčna družina 31 Romov, od tega 14 otrok, je bila 28. oktobra 2007 prisiljena zapustiti svojo zemljo, ko so lokalni prebivalci Ambrusa in drugih bližnjih vasi obkrožili njihove domove, jim grozili s smrtjo in zahtevali njihovo deložacijo. Medtem ko so policisti mirili množico vaščanov, so slovenski vladni uradniki sklenili premestiti sporno družino. Po mnenju nekaterih skupin za človekove pravice vladna odločitev o odselitvi Strojanovih velja za enega najresnejših napadov na romsko skupnost v Evropi zadnjih deset let.

Če združimo ti dve situaciji, ugotovimo, da je pri razmišljanju o zgodovini kritike umetniških in kulturnih ustanov treba upoštevati tudi družbeni in politični kontekst, iz katerega izhaja Slovenija. Zato je najpomembnejša naloga sodobne umetniške in kulturne produkcije v Sloveniji razviti raziskovalne in umetniške projekte, ki lahko prek takih dogodkov politično in socialno univerzalizirajo t. i. »avtonomni prostor sodobne umetnosti in kulture, ki je posvečen samo ustvarjalnosti«. Na lokalni umetniški in kulturni ravni (tudi na ravni EU) je treba razkriti vseprisotno vprašanje kapitalističnega izkoriščanja, ki je zaznavno tudi v manjših skupinah specializirane nove generacije kuratorjev in umetnikov, ki niso zmožni celostno povezati problema »lumpenproletariata« v neoliberalnem globalnem kapitalizmu s perversno komercializacijo in

specializacijo umetnosti kot prostora, ki omogoča udobno življenje in kjer je umetnost zgolj in samo vprašanje trenutnih trendov in blagovnih znamk. Še več, ti lokalni procesi so še dodatno podprti in institucionalizirani na različnih ravneh s strani evropskega neoliberalnega globalnega sistema, ki od zunaj utrjuje to »postjugoslovansko« stanje. Te specializirane, vodstvene mreže, ki se ustvarjajo prek različnih kanalov, skupin in pozicij, so v večini primerov povabljene, da se pridružijo predstavitvam na ravni Evropske unije in tako tudi same postanejo tržno blago za tisto, kar se predstavlja kot »normalizirano« stanje »medkulturnega dialoga kot temeljne vrednote EU«.

V že omenjenem esaju je Santiago López Petit zapisal, da diskurz o regulaciji civilnega obnašanja vključuje in zahteva dvoje elementov: prvi je vojno stanje, to je kapitalistični mehanizem, ki izdaja ukaze na podlagi vojn, drugi pa postmoderni fašizem. Civilno obnašanje, zapiše Petit, je danes le lažen način omogočanja širši populaciji, da intervenira na področjih družbenega in političnega, medtem ko sodobne neoliberalne globalne kapitalistične države poskušajo taka poseganja depolitizirati tako, da enačijo »državljana, ki urinira na cesti« s »protestniki, ki zahtevajo izboljšanje družbenih pogojev življenja«; država jih obravnava le kot dve vrsti zločincev.

V primeru izbranih in družine Strojjan gre pravzaprav za združitev teh dveh situacij: pogoji, ki določajo obe situaciji, predstavljajo le neskončno izredno stanje. Vojno stanje, kot ga definira Petit, je kapitalistični mehanizem, ki na podlagi vojne vzpostavlja red in zahteva nenehno prepoznavanje posameznega sovražnika. V Sloveniji se ta vojna kaže enkrat v boju proti revščini, drugič v boju proti novinarjem, ki so leta 2007 na evropske institucije poslali peticijo, v kateri so razmere medijev v Sloveniji označili za totalitarne, ali pa v trenutnem boju slovenske vlade proti tajkunom oziroma ultrakapitalistom. Kot trdi Petit, postmoderni fašizem priznava razlike samo zato, da se s pomočjo njih ustvarja enoten red, in dodaja, da obramba osebne avtonomije ni nič drugega kot oblika nadzora; svoboda izbire pomeni, da se pravzaprav nič ne spremeni.

Po Petitovem mnenju je demokracija danes ponovna artikulacija vojnega stanja in postmodernega fašizma. Ne gre zgolj za temeljni lastnosti, značilni za države nekdanje Jugoslavije, ampak sta to tudi temeljni lastnosti EU, če se spomnimo samo omenjenega cilja o spremembi politike nadzora. Sicer pa vsaka demokracija, kot trdi Petit, ti dve stanji artikulira po svoje. Danes država v neoliberalnem globalnem kapitalizmu vsiljuje, izvaja in artikulira trdno politiko degovermentalizacije na področjih, na katerih so se nekoč uresničevali skupni javni, družbeni in zdravstveni programi, od katerih je po desetletjih razrednih bojev (v kapitalizmu ni nič podarjenega) imela koristi večina državljanov, danes pa veljajo za področja, ki jih vlada pušča v nemar. To je bila ideja evropske socialne države, ki je bila za čas socializma živa tudi v jugoslovanskem kontekstu. Danes pa se proces degovermentalizacije (vladnega zanemarjanja javnih, skupnih oz. socialnih področij in njen umik s teh področij) kaže le kot prosta pot do popolne privatizacije javne sfere. Da se prikrije popolna privatizacija javnega sektorja, ki je le učinek kapitala in multinacionalnih interesov, ki proizvajajo nekropolitiko (minimum, ki ne dosega več niti določenega minimuma), se na celotnem ozemlju EU ponovno uvaja cela vrsta ideoloških praks. Država in državni aparat lahko nekrokapitalistične prakse, ki jih izvajata prek nacistične ideologije krvi in zemlje prekrijeta le tako, da se v specifičnih pogojih in prek točno določenega jezika sklicujeta na nacionalni ponos in pravice Slovencev, Hrvatov, Srbov, Francozov, Nemcev itd. iz 19. stoletja.

Da zaključim zgodbo o postjugoslovanskem stanju kot specifičnem stanju in hkrati združitvenem momentu, ki »naddoloča« – kot bi dejal Louis Althusser – celoten postjugoslovanski prostor in ga neposredno veže na EU, bom gospodarsko, družbeno in politično situacijo v Sloveniji označila kot turboneoliberalizem. Slovenska neoliberalistična ideologija namreč z jasnimi turbo- in klerikalno fašističnimi potezami neposredno in na vseh ravneh preprečuje možnost razvoja socialne države.

Viri:

Subhabrata Bobby Banerjee, »Live and Let Die: Colonial Sovereignities and the Death Worlds of Necrocapitalism«, v: *borderlands* ejournal 2006, letn. 5, št. 1, 2006.

Nataša Govedić, »Nataša Govedić, What a Wonderful Fascism: Claiming the Real in Lars Von Trier and Dogma 95«, v: *Filozofski vestnik*, posebna izdaja *The Body*, (ur.) Marina Gržinić Mauhler, FI ZRC SAZU, Ljubljana, 2002, str. 167–179.

Marina Gržinić, »Rearticulation of the state of things«, v: *Reartikulacija*, Ljubljana, samorganizirana umetniško-politična-teoretska-diskurzivna platforma, št. 3, marec 2008.

Achille Mbembe, »Necropolitics«, v *Public Culture*, letn. 15, št. 1, zimska izdaja 2003, str. 11–40.

Santiago López Petit, »A civic democracy: a new form of control«, v: *Panel de Control. Interruptores críticos para una sociedad vigilada*, (ur.) Fundación Rodríguez + ZEMOS98, Sevilla, 2007, str. 184–187.

Žarana Papić, »Europe after 1989: ethnic wars, the fascisation of social life and body politics in Serbia«, v: *Filozofski vestnik*, posebna izdaja *The Body*, (ur.) Marina Gržinić Mauhler, FI ZRC SAZU, Ljubljana, 2002, str. 191–205.

Suely Rolnik, »The Twilight of the Victim: Creation Quits Its Pimp, to Rejoin Resistance«, *Zehar*, št. 51, San Sebastian, 2003.